

László Göncz

Utrinki iz zgodovine Beltincev v t. i. prevratnem obdobju (od oktobra 1918 do jugoslovanske zasedbe Prekmurja)

Izvleček

Beltinci, v preteklih stoletjih tretirani kot trg, so na začetku 20. stoletja veljali za tretje največje naselje na območju današnjega Prekmurja, hkrati pa jih lahko uvrščamo med najbolj vplivna gospodarsko-kulturna središča omejenе pokrajine. Naselje je veljalo tudi za enega najbolj prepoznavnih centrov območja v okviru Zalske županije na Madžarskem, kjer je v absolutni večini živelo slovensko govoreče prebivalstvo. Zaradi vsestranske osrednje vloge Beltincev je bila med lokalnim prebivalstvom v obdobju Avstro-Ogrske močno prisotna želja po višjem upravnem rangu kraja. To se je po večletnih prizadevanjih tudi zgodilo, in sicer tik pred priključitvijo Prekmurja h Kraljevini SHS. Novi okraj bi se moral uveljaviti v nekajmesečnem obdobju t. i. Madžarske sovjetske republike (*Tanácsköztársaság*), kar je bilo vse prej kot lahko, nova jugoslovanska oblast pa ga po avgustu 1919 ni ohranila. Beltinci in njegova ožja okolica so v času med vojnama večinoma spadali k dolnjelendavskemu okraju, po drugi svetovni vojni pa so ta okoliš v okviru reforme lokalne samouprave prestavili v okraj Murska Sobota.

V članku na kratko povzamemo pomembnejše dogodke v procesu nastajanja beltinskega okraja od leta 1912 do njegove dejanske ustanovitve v marcu 1919. Večji del prispevka se osredotoča na narodno zavest prebivalcev Beltincev in njegove okolice v času po koncu prve svetovne vojne, saj številna mnenja pričajo o tem, da je bila tamkajšnja skupnost pred priključitvijo Prekmurja h Kraljevini SHS med narodno najbolj zavednimi deli prekmurskih Slovencev. V Beltincih in njegovi okolici je v tistem času živelo in delovalo za prekmursko zgodovino več ključnih osebnosti, kar je bilo pomembno tudi z vidika državne pripadnosti Prekmurja po letu 1919. V okviru članka predstavimo dogodke, ki so najbolj zaznamovali t. i. prevratno obdobje (čas od konca

oktobra 1918 do zasedbe območja s strani jugoslovanske vojske v avgustu 1919), predvsem nestabilne novembrske tedne v letu 1918, pomembne politične dogodke in sestanke v Beltincih v januarju 1919 ter turbulentne tedne v času obstoja Madžarske sovjetske republike.

Ključne besede: slovenska narodna identiteta, beltinski okraj, Ivan Jerič, Štefan Kühar, beltinski shod, okrajni glavar, Madžarska sovjetska republika

1 Uvod

Na območju današnjega Prekmurja je naselje Beltinci v preteklih stoletjih, ko je območje pripadalo madžarski kraljevini, veljalo za tretje največje (v marsičem tudi tretje najbolj vplivno) naselje, takoj za tradicionalnima okrajnima središčema Mursko Soboto in Dolnja Lendava oz. Lendavo. Omenjeno naselje je bilo praviloma okarakterizirano kot trg (madž. *mezőváros*, lat. *oppidum*) in je v času t. i. dvojne monarhije kot središče enega od notariatov spadalo v okraj Dolnja Lendava v okviru Zalske županije. Naselje je veljalo tudi za enega najbolj vplivnih gospodarskih centrov tistega predela Zalske županije, kjer je v pasu neposredno ob reki Muri v absolutni večini prevladovalo slovensko govoreče prebivalstvo, zato je bila med tamkajšnjimi vplivnimi posamezniki in funkcionarji v času Avstro-Ogrske močno prisotna želja po nekoliko višjem upravnem rangju Beltincev. To se je formalno tudi zgodilo tik pred priključitvijo Prekmurja h Kraljevini SHS, in sicer 15. marca 1919, vendar se je zaradi tedaj bolj odmevnih drugih dogodkov (nastanek Madžarske sovjetske republike, priključitev Prekmurja k Jugoslaviji) o tem pozneje malo govorilo. Jugoslovanska oblast beltinskega okraja ni ohranila, kar je prav tako prispevalo k njegovi pozabi.

Zaradi geografskega položaja, pa tudi drugih okoliščin, so bili prebivalci Beltincev in okoliških vasi glede navezanosti na slovensko identiteto med najbolj zavednimi na območju Prekmurja, kar je bilo čutiti v t. i. prevratnem obdobju, torej od jeseni 1918 do zasedbe pokrajine s strani jugoslovanske vojske v avgustu 1919. To je trdil tudi najbrž najbolj zaslužni slovenski strokovnjak za priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS in ekspert za omenjeno območje v okviru jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci v Parizu Matija Slavič, ki je poudaril, da je bila »jugoslovanska« (v okviru tega prvenstveno slovenska) zavest najbolj razširjena v pasu neposredno ob štajerski meji, kjer leži tudi največji tamkajšnji kraj Beltinci. Velike zasluge pri oblikovanju narodne identitete tega območja je Slavič pripisal bližini Ljutomera, od koder so prihajali tako spodbudni motivi kot tudi ustrezne kulturno-jezikovne vsebine za negovanje narodne pripadnosti, ter vplivu v bližini delujočega duhovnika in urednika Jožefa Klekla starejšega, vključno z »njegovimi« *Novinami* (časopis, pisan v prekmurskem slovenskem narečju), in narodno zelo zavednega tedanjega župnika v Beltincih Štefana Kūharja (Slavič 1999, 199–201; 290–291.). Podobnega mnenja je bil tudi Ivan Jerič, rojen v Dokležovju (v bližini Beltincev), ki je bil v času po prvi svetovni vojni kot s fronte prispeli vojak velik zagovornik priključitve Prekmurja k jugoslovanski državi, kasneje pa priznan prekmurski cerkveni dostojanstvenik, ki je v prvem delu opisovanja svojih spominov večkrat nakazal na visoko raven slovenske narodne identitete prebivalcev Beltincev in okoliških naselij (Jerič 2000, 40–70). Kljub temu je marsikateri občan obravnavanega kraja in okolice sprejemal

tudi *status quo*, torej je oz. bi bil pripravljen integrirati se v madžarsko državno okolje, če bi se glede državne pripadnosti območja po prvi svetovni vojni na mirovni konferenci tako odločilo. To pa ne spremeni dejstva, da so Beltinci in njegova bližnja okolica veljali za območje, kjer je bila raven slovenske narodne zavesti krepko nad tedanjim prekmurskim povprečjem. Zaradi omenjenih in tudi drugih specifik je smiselno povzeti pomembnejše dogodke in nekatere posebnosti v Beltincih in ožji okolici v zadnjem letu, ko je naselje še spadalo pod okrilje madžarske države. To je pomembno tudi zato, ker je glede tedanjih dogodkov v javnosti še danes sorazmerno malo verodostojnih informacij.

Preden se lotimo predstavitve okoliščin v zvezi z ustanovitvijo samostojne beltinske občine v drugem desetletju 20. stoletja in kratkega povzetka z Beltinci povezanih dogodkov v mesecih neposredno po prvi svetovni vojni, v uvodnem delu predstavimo krajša zapisa o trgu v 18. in 19. stoletju, pripravljena v okviru celovitih državnih povzetkov o naseljih na območju tedanje Madžarske. Priznani univerzitetni profesor budimpeštanske univerze, geograf in statistik András Vályi je v enciklopediji naselij na Madžarskem, izdani leta 1799, o Beltincih zapisal naslednji povzetek:

Bellatincz. Trg v Zalski županiji z velikim številom prebivalcev; naselje spada pod okrilje graščaka Csáky; njegovi prebivalci so glede verske pripadnosti pretežno katoličani, sicer Slovenci (Vályi je uporabil besedo *tót*, ki se je tedaj uporabljala za večino življa slovanskega porekla in še ni imela pejorativnega prizvoka v smislu, kot se je to pojavilo v letih pred 1918 – op. a.); naselje krasi grajski dvorec graščaka; zemlja v katastrski občini naselja je zelo rodovitna in prvorazredna, z bogatimi strukturnimi karakteristikami glede izvajanja kmetijske dejavnosti (Vályi 1796, 166).

Drug, prav tako zelo priznan madžarski geograf Elek Fényes, je pol stoletja pozneje v podobni enciklopediji o Beltincih objavil naslednji povzetek:

Belatincz. Je slovenski trg v Zalski županiji (uporablja besedo *vindustót*), na rodovitni ravnici, ki pa je izpostavljena poplavam. V naselju živi 624 katoličanov, 5 pripadnikov pravere (óhitü), 8 evangeličanov in 30 Judov. Tu stoji velik dvorec, katoliška cerkev, velikanski skladiščni objekt za shranjevanje semena. Beltinci so osrednje mesto veleposestniške posesti oz. graščine, h kateremu spada 21 naselij in območje katerega je najbolj rodovitni del v celi županiji, v njem pa živijo sami Slovenci. V preteklosti je bilo naselje v lasti grofovske družine Csáky, sedaj pa pripada plemiški družini Gyika, kateri so lahko Beltinčani zelo hvaležni, ker si zelo prizadeva za modernizacijo gospodarstva, za izboljšanje parcel, ki jih obdelujejo tlačani za lastne potrebe, ter za modernizacijo samega kraja, kar je glede na splošno zaostalost širšega območja več kot potrebno. Pristojna pošta za naselje se nahaja v Dolnji Lendavi (Fényes 1851, 111).

2 Prizadevanja za ustanovitev samostojnega okraja Beltinci

Že nekaj let pred prvo svetovno vojno so se začela prizadevanja za nastanek samostojnega okraja na območju, kjer je v Zalski županiji živela slovenska narodna skupnost. Prvotna pobuda je bila podana s strani predstavnikov Beltincev najbrž že pred letom 1910, sklicujoč se na prve zametke okrajne organiziranosti na tem območju v letih po madžarski marčni revoluciji leta 1848, vendar je do konkretnější korakov glede tega prišlo šele v letu 1912. Eden od vzrokov, da so želeli razdeliti dotedanji dolnjelendavski okraj na dva dela, je bila njegova velikost, ki je pristojnim službam in funkcionarjem povzročala težave pri praktičnem izvajanju dejavnosti. Na kratko se bomo vrnil v leto 1912 in predstavili izvor oz. motive za začetek postopka ustanovitve beltinske občine.

Prvotno sta bili prisotni dve alternativni glede razdelitve dolnjelendavskega okraja, in sicer ustanovitev beltinskega okraja, ki bi nastal na slovenskem govornem območju starega oz. dotedanjega okraja, ali pa okraja s središčem v Zalabaksi, ki bi pogojno lahko nastal na severnem predelu »velikega« okraja. Ko je županijska skupščina Zalske županije 13. maja 1912 sprejela sklep o tem, da se strinja z razdelitvijo »velike« dolnjelendavske občine (kjer je leta 1912 živelo cca. 53 tisoč ljudi), je odločila tudi o načinu in mestu, kjer bi predstavniki zainteresiranih območij odločali med omenjenima predlogoma. Ta medijsko precej odmeven sestanek je potekal 22. julija 1912 v prostorih kazinoja v Dolnji Lendavi (Zrinyi 1912a, 3). Dan pred tem je v okrajnem tedniku *Alsólendvai Híradó* tedanji beltinski župnik Karel oz. Károly Zrinyi v dolgem uvodnem članku poudarjal prednosti ustanovitve okraja Beltinci v primerjavi z morebitnim drugim predlaganim okrajem, ki bi imelo središče v Zalabaksi. Kot največji argument za ustanovitev novega okraja je izpostavil, da bi z ustanovitvijo okraja Beltinci iz naselij na območju notariats, kjer je živela slovenska narodna skupnost, nastal okraj s približno 21 tisoč prebivalci, kar bi bistveno izboljšalo kakovost dela upravnih služb in organov. Dolnjelendavski okraj bi po njegovem mnenju tudi po razdelitvi ostal sorazmerno velik, saj bi štel okrog 30 tisoč prebivalcev. Morebitni okraj s središčem v Zalabaksi pa bi štel komajda nekaj več kot 10 tisoč prebivalcev, tako da bi mu morali pripojiti še nekatere notariate iz sosednjih okrajev (za kar ni bilo pripravljeno), poleg tega pa omenjena vas ni izpolnjevala potrebnih meril, da bi postala okrajno središče (Zrinyi 1912, 1). V isti številki lokalnega tednika so se v zvezi s to problematiko oglasili tudi predstavniki oz. zastopniki Dolnje Lendave v županijski skupščini Zalske županije ter sporočili, da bodo na sestanku v dolnjelendavskem kazinoju glasovali proti razdelitvi dolnjelendavskega okraja, torej ne bodo podprli nobene predlagane variante (Zrinyi 1912, 3). Na seji 22. julija 1912, ki jo je sklical Emil Székely, tedanji dolnjelendavski okrajni glavar, je večina prisotnih zavrnila oba predloga in se odločila za ohranitev

enotnega lendavskega okraja. Predlog za ustanovitev okraja s središčem v Zalabaksi je zagovarjala in podprla zgolj peščica prisotnih, v primeru beltinskega okraja je bilo podpore bistveno več. V razpravi pred glasovanjem so se za ustanovitev beltinskega okraja javno zavzeli Imre Thassy, član oz. poslanec županijske skupščine iz naselja Zalalövő (ki se je tako odločil predvsem zato, da naselja, ki ga je zastopal in je spadalo v okraj Zalaegerszeg, ne bi priključili predlaganemu okraju s središčem v Zalabaksi, kot so nekateri namigovali), Ludvik Bešnjak (ali Bernjak), beltinski notar, in dr. Márton oz. Martin Filkor, tudi poslanec zalske županijske skupščine, ki se je skliceval na »narodnostni« argument. Slednji se je zato zavzemal za ustanovitev beltinskega okraja, da bi bilo tja nastavljeno večje število uradnega osebja, »ki bo lahko lažje nadziralo panslavistične spodbujevalce«, ki so po njegovem mnenju obiskovali Beltince (Alsólendvai Híradó 1912b, 1–2).

Ker načrtovani beltinski okraj na omenjenem sestanku ni bil podprt, se je na odločitev ostro odzval že omenjeni beltinski župnik Zrinyi, ki se je v svoji argumentaciji, na videz podobno kot Filkor, skliceval tudi na narodnostni pomen oz. vidik pri odločanju. Javno je spraševal tiste, ki so glasovali proti ustanovitvi beltinskega okraja, zakaj so to naredili s skupnostjo, ki se intenzivno asimilira in integrira v madžarsko družbo (Zrinyi 1912b, 1). V zvezi s tem se lahko vprašamo, ali sta župnik Zrinyi in Filkor asimilacijo slovenske skupnosti resnično smatrala za pozitiven oz. državotvoren proces (kar za tedanje obdobje ne bi bila izjema), ali pa sta se na to sklicevala zgolj iz taktičnih razlogov? Točnega odgovora najbrž nikoli ne bomo izvedeli, toda tudi taktiziranja pri tem ne moremo izključiti, kar delno potrjuje Zrinyijevo pismo z dne 24. avgusta 1912, ki ga je pred dokončnim odločanjem o razdelitvi dolnjelendavskega okraja naslovil na vse člane (poslance) županijske skupščine Zalske županije. V njem je argumentirano razlagal upravičeno gospodarsko in upravno potrebo po ustanovitvi beltinskega okraja, vendar je ob tem omenil tudi narodnostni vidik, kar je storil verjetno zato, da bi opozoril na »dolg države in županije do razvoja območja, kjer je slovenski živelj prebival« ter člane županijske skupščine prosil in prepričal, da podprejo prizadevanja Beltincev in okolice pri glasovanju o ustanovitvi novega okraja (Zrinyi 1912c, 1–2).

Kljub nasprotovanju glede razdelitve velikega dolnjelendavskega okraja na omenjenem sestanku 22. julija 1912 v Lendavi ter odklonilnemu predlogu sveta županijske skupščine dne 6. 9. 1912 je na plenarni seji županijske skupščine prišlo do za marsikoga presenetljive odločitve. Prisotni poslanci oz. člani županijske skupščine so novi beltinski okraj podprli. Poleg prošnje in argumentacije predstavnikov Beltincev na čelu z župnikom Zrinyijem je bilo na seji 9. septembra 1912 odločilno tudi dejstvo, da je v času glasovanja manjkalo več poslancev, ki bi predlogu verjetno nasprotovali. V okviru točke dnevnega reda, ki se je nanašala na ustanovitev novega okraja, je od članov skupščine razpravljal zgolj prej že omenjeni in predlogu naklonjeni član županijske

skupščine iz Zalalövója Imre Thassy, ki je v svojem govoru izpostavil prav potrebo po »intelektualnem« razvoju Beltincev zaradi bolj učinkovite madžarizacije. Na omenjeni seji so vsi člani skupščine, ki so bili v času glasovanja v dvorani, predlog o ustanovitvi okraja Beltinci podprli (Alsólendvai Híradó 1912c, 2).

V uradni obrazložitvi sprejetega sklepa so med razlogi za ustanovitev beltinskega okraja navedli enormno velikost velikega dolnjelendavskega okraja, večje razvojne možnosti Beltincev kot okrajnega središča, bolj strokovno in dosledno delovanje pristojnih okrajnih ustanov in služb, uspešnejše sodelovanje s sosednjim štajerskim območjem ter tudi večjo možnost za integracijo slovenske skupnosti v madžarski miljé, pod čemer je treba razumeti ugodnejše okoliščine glede asimilacije Slovencev v novem okraju. V skladu s sprejetim sklepom je predvideni novi okraj integriral naslednje notariate in naselja: območje notariata Beltinci z naselji Beltinci, Odranci, Ižakovci in Melinci, območje notariata Turnišče z naselji Turnišče, Renkovci, Gomilica in Lipa, območje notariata Črenšovci z naselji Črenšovci, tri Bistrice, Žižki in Trnje, območje notariata Bogojina z naselji Bogojina, Bukovnica, Filovci, Strehovci in Ivanci, območje notariata Bratonci z naselji Bratonci, Dokležovje, Lipovci in Gančani ter območje notariata Nedelica z naselji Nedelica, Brezovica, Mala Polana in Velika Polana (MNL ZML. IV. 402. a. sklep št. 14717/1912, zapisnik št. 719).

Sklep županijske skupščine so v skladu z zakonom posredovali na notranje ministrstvo, kjer ga je čez nekaj mesecev, še v letu 1913, potrdil madžarski notranji minister (MNL ZML. V. 1607c. 128360/III, št. odločbe 1913, 2869). Kljub temu novi okraj ni začel delovati, čeprav so se »njegovega rojstva« po poročanju nekaterih časopisov tamkajšnji prebivalci zelo razveselili ter je na usklajevalni sestanek glede zagotovitve operativnih pogojev delovanja (lokacija uprave, stanovanja uslužbencev itd.) v Beltince 17. julija 1913 prišel tudi načelnik županijske uprave, tedanji podžupan Zalske županije Lajos Árvay (Magyar Paizs 1913, 4). Postopki so se namreč preveč zavlekli (lahko je bila vložena tudi pritožba), slabo leto zatem pa je izbruhnila prva svetovna vojna, ki je vplivala na vsa področja življenja in delovanja države.

K uresničitvi več let prej sprejetih sklepov in odlokov v zvezi z ustanovitvijo beltinskega okraja se je ponovno pristopilo šele kmalu po koncu prve svetovne vojne, pozno jeseni 1918, ko se sicer v Prekmurju situacija še ni povsem normalizirala. Če naredimo kratko primerjavo razmer in okoliščin v zvezi z ustanavljanjem beltinskega okraja z vidika pravic slovenske skupnosti v letih 1912–1913 in 1918–1919, lahko ugotovimo, da so se motivi nekoliko spremenili. V primerjavi z argumenti, ki so v letu 1919 dejansko privedli do ustanovitve beltinskega okraja, ko so to upravno-organizacijsko spremembo državne in županijske oblasti pospešili prvenstveno zato, da prekmurske Slovence obdržijo v okviru Madžarske, in so v okviru nove upravne enote

dejansko želeli zagotoviti višji nivo delovanja pristojnih služb v slovenskem jeziku, so se na začetku postopka leta 1912 predstavniki oblasti za ustanovitve novega okraja bolj zavzemali zato, da s tem še bolj pospešijo asimilacijski proces, ki je pri sorazmerno maloštevilni slovenski skupnosti že tako potekal hitreje kot pri večjih manjšinskih skupnosti na Madžarskem. Pozneje – med vojno in neposredno po njej – so se razmere v marsičem spremenile (vsaj formalno), tudi glede pristopa do ureditve pravnega varstva narodnih manjšin. Po porazu Avstro-Ogrske v prvi svetovni vojni je bila nova madžarska politična elita pripravljena ponuditi precej visoko stopnjo avtonomne organiziranosti tudi slovenski narodni skupnosti, da bi se izognila dodatni izgubi državne teritorija (Göncz 2021, 734–736; 780–782). Postopek ustanovitve beltinskega okraja, paralelno z odločitvijo o ustanovitvi Murske županije na slovenski narodni osnovi, katere sestavni del bi bil – poleg murskosoboškega okraja in slovenskega dela monoštrskega okraja (katerega so po »vzoru« beltinskega želeli povezati v gornjelendavski okraj s središčem v današnjem Gradu) – tudi novi beltinski okraj, se je pospešil z imenovanjem in nastopom funkcije Béle Obala, vladnega komisarja za prekmurske Slovence v vladi ministrskega predsednika Károlyija. Obal je od začetka svojega delovanja, v tesnem sodelovanju s podžupanom Zalske županije Bélo Kolbenschlagom, zagovarjal ustanovitev beltinskega okraja, katerega obnovitveni postopek je po izjavi slednjega potekal že od oktobra 1918. Za operativne priprave na terenu je bil od tedaj pooblaščen poznejši okrajni glavar beltinskega okraja dr. János Czigány, takrat še v funkciji glavarja v okviru uprave dolnjelendavskega okraja, pristojnega za Beltince ter območje, kjer je večinsko živela slovenska narodna skupnost (Zalai Hírlap 1918a, 1; 1918b, 1–2). Tudi drugemu poskusu ustanovitve beltinskega okraja so – iz zelo različnih, večinoma lokalnih, pa tudi iz narodnostnih razlogov – nekateri (Slovenci in Madžari) nasprotovali, vendar je šlo zgolj za nekaj prebivalcev, ki so živeli na območju potencialnega novega okraja. Ivan Jerič in beltinski župnik Štefan Kūhar sta bila zadržana do ustanovitve novega okraja oz. ga dejansko nista podpirala (kajti oba, kot bomo to pozneje pojasnili, sta bila tedaj že zagovornika priključitve območja k Jugoslaviji, zato sta vse poskuse upravnih reform s strani madžarske administracije načelno zavračala), medtem ko Jožef Klekl starejši v zvezi s tem ni imel posebnih zadržkov, kar je bila najbrž posledica tega, da je zelo spoštoval in dobro sodeloval s predvidenim okrajnim glavarjem novega okraja Czigányom (MNL VaML. XIV.10, 26).

V bolj poglobljeno analizo in predstavitev organiziranja beltinskega okraja se ne bomo spuščali, zgolj navajamo, da je notranji minister ponovno potrdil sklep o ustanovitvi novega okraja, na osnovi tega pa so pristojne vladne službe določile začetek delovanja okrajne uprave v Beltincih pod vodstvom v. d. okrajnega glavarja Jánosa Czigányja s 1. marcem 1919 (*Szabályrendeletek* 1919). Formalna ustanovitev beltinskega okraja je bila datirana na 15. marec

1919. Ta datum je bil določen na seji županijske skupščine tri dni pred tem (12. marca), ko so se seznanili s sklepom oz. odlokom notranjega ministra (MNL ZML. V. 1607c. 8257/ni.1919, 2869).

3 Beltinci in njegova okolica v zadnji tretjini leta 1918

V kaotičnih dnevih po koncu prve svetovne vojne, ko je bilo tudi med prebivalstvom na območju Prekmurja precej napeto zaradi političnih in socialnih razmer ter fizičnega in psihičnega trpljenja med vojno, so množični in neorganizirani prihodi vojakov z različnih front marsikje povzročali težave. To velja predvsem za tiste skupine vojakov oz. posameznike, ki so se po zgledu t. i. zelenega kadra na območju Slavonije in drugih predelov Hrvaške pridružili bolj nestrpnemu delu lokalnega prebivalstva in drugim nemirnim skupinam pri razgrajanju in poseganju po tuji lastnini. Glavni pobudniki in organizatorji tovrstnih dejanj so bili v takratni razburkani družbeni klimi težko izsledljivi, treba pa je poudariti tudi, da so se nekateri vojaki, domačini, ki so na koncu oktobra in na začetku novembra prišli domov s fronte, prikazali v drugačni, pozitivni vlogi, ker so veliko storili za umiritev razmer in preprečitev nadaljnega razvnetja sovražnosti. V primeru Beltincev med slednjimi lahko omenimo že citiranega Ivana Jeriča, ki se je zelo potrudil pri umiritvi nekaterih konfliktnih situacij, kar je v svojih spominih podrobno predstavil. Preden omenimo nekatere ekstremne dogodke v Beltincih v prvih dneh novembra 1918, do katerih je prišlo zaradi razgrajanja in odtujevanja lastnine bogatejših trgovcev in posameznikov, povejmo, da je tedanji za slovenski živelj beltinskega okoliša pristojni glavar v okviru dolnjelendavskega okrajnega glavarstva (poznejši okrajni glavar v prejšnjem poglavju predstavljenega novoustanovljenega beltinskega okraja) János Czígány 13. novembra 1918 podrobno poročal podžupanu Zalske županije o splošnih razmerah na območju Beltincev. Czígány je v svojem poročilu med drugimi ilustriral tudi tamkajšnje narodnostne razmere ter potrdil tezo o precej visoki stopnji slovenske narodne zavesti Beltinčanov in prebivalstva okoliških naselij. Med razlogi za to je navedel neposreden in zelo tesen stik beltinskega okoliša s prebivalstvom na desni, štajerski strani reke Mure, posebej je izpostavil povezavo s predstavniki ljutomerskega narodnega sveta. Čeprav tega pristojni glavar v poročilu ni omenjal, je bilo nekaj Beltinčanov prisotnih na taboru oz. ljudskem shodu v Ljutomeru 3. novembra 1918, kamor je upokojeni črenšovski župnik in urednik Jožef Klekl starejši napotil večjo skupino Slovencev iz naselij Zalske županije. Czígány je opisal tudi intenzivno narodnostno propagando v tistem času med Slovenci v okolici Beltincev, kar se je večinoma dogajalo na pobudo z ljutomerske strani, ter pojasnil, da jih je poskusil od tega »z lepimi besedami«
odvrniti, češ da se bo o državni pripadnosti območja odločalo na mirovni konferenci, dodatne

napetosti pa, tako je trdil Cigány, niso bile potrebne. Tako je menil zato, da se družbeno stanje na območju, kjer je živelo pretežno slovensko prebivalstvo, ne bi ponovno razvnelo, kar bi tudi lahko povzročilo nova razgrajanja in odtujevanja nepremičnin. Čeprav je bila večina tamkajšnjega življa narodno zavedna, se po mnenju glavarja Czigányja posamezniki niso ukvarjali s političnimi aspekti narodnostnega vprašanja niti jih to ni posebej zanimalo, razen v primerih, ko je to nekdo »podžigal«. Ljudje so predvsem pričakovali izboljšanje življenjskih razmer, kar so si nekateri – tudi zaradi omenjenega spodbujanja s štajerske strani – lažje predstavljali v okviru novonastale jugoslovanske države kot na koncu svetovne vojne družbeno in politično precej razklane Madžarske. V omenjenem poročilu je glavar Czigány pisal tudi o nelegalnem obmejnem trgovanju oz. tihotapljenju v okolici Beltincev, kar je – sklepajoč po njegovih informacijah – potekalo v velikih razsežnostih. Na štajerski strani so za poljske pridelke in živino ponujali bistveno več denarja kot na območju tedaj še madžarskega Prekmurja. Če je prebivalstvu uspelo prodati svoje artikle na črno, je bil donos še precej večji. Kot izrazito cvetočo obliko tihotapljenja je navedel trgovanje prek broda pri Dokležovju. Pri tihotapstvu je sodelovala celo obmejna straža in predstavniki carinskih služb, zato jih je glavar Czigány z 18. novembrom nameraval odsloviti. Prav tako ni bil zadovoljen s predstavniki žandarmerijske oblasti v Beltincih in v sosednjih vaseh (MNL ZML. IV. 404. b., 34780/1918).

O tem, da je med prebivalci Beltincev in sosednjih naselij slovenska narodna zavest bistveno močnejša kot v ostalem delu pokrajine ob Muri, je madžarskega notranjega ministra na začetku novembra obvestil tudi veliki župan sosednje Železne županije Lajos Ostffy, ki je menil, da je na območju, kamor je segala njegova pristojnost – to je bil v primeru današnjega Prekmurja murskosoboški okraj – narodna zavednost slovensko govorečih prebivalcev precej skromnejša, kot je to veljalo za Zalsko županijo, torej za Beltince s širšo okolico (MNL OL. K 40. 1918. XI. 732). Na omenjeno stanje so bili najbrž pozorni tudi lokalni represivni organi, kar je pogojevalo konfliktno situacijo med prebivalstvom in žandarmerijsko izpostavo v Beltincih. Takšen primer je bil dogodek, ko sta brata Pavel in Alojzij Horvat iz Bratoncev 28. oktobra 1918 v Beltincih sredi nekega spora razorožila tam službujoče žandarje. V svojih poznejših spominih je Pavel Horvat ponosno zapisal, da sta tistega dne Beltince in okolico »očistila vseh madžarskih oblastnih dejavnikov«. Stanje se je nekaj ur po omenjenem dogodku stabiliziralo, naslednji dan pa je orožniška postaja Beltinci dobila okrepitev. Zoper brata Horvat so uvedli postopek zaradi neupravičenega napada na uradne osebe, vendar ju niso uspeli zaslisiati oz. prijeti, ker sta se umaknila na štajersko stran (SI_PAM/1692. TE 3. 128, 2–4).

Na močno slovensko narodno zavest prebivalstva v okolici Beltincev je – kot smo že omenili – v precejšnji meri vplivalo njihovo tesno in neposredno sodelovanje z okolico Ljutomera na štajerski strani reke Mure. Tam so v

obravnavanem obdobju že delovali narodni sveti (regionalni v Mariboru in lokalni v Ljutomeru), v okviru katerih so si zastavili cilj ojačati narodno zavest prekmurskih Slovencev ter spodbuditi njihovo prizadevanje za priključitev »slovenske krajine« k tedaj nastajajoči jugoslovanski državi. S tem namenom so se pripravljali tudi letaki in druge vrste propagandnega materiala, s pomočjo katerih so poskušali doseči čim širšo množico prekmurskega prebivalstva. Kako je to potekalo v praksi, je v pismu generalu Maistru predstavil Jožef Škafar, trgovec iz Beltincev. Poudaril je, da sta na začetku novembra 1918 s kolegom, tudi Beltinčanom, Matijo Balažicem prejela pripravljene letake od Matije Slaviča, člana Narodnega sveta za Štajersko, odgovornega za Prekmurje, katere sta ponoči, oblečena v madžarske vojaške uniforme, raznosila po Beltincih. Skorajda na vsako dvorišče sta dostavila letake, vsebina katerih je navduševala za Jugoslavijo ter bila uperjena proti Madžarski. Škafar je bil mnenja, da so s tem dejanjem »polagali temelje priključitve Prekmurja k Jugoslaviji«, ker so letake in predvsem zapisano vsebino na njih ljudje posredovali svojim znancem na širšem območju, kar je prispevalo k temu, da je bilo v okolici Beltincev vedno več navdušencev za priključitev območja k novi jugoslovanski državi. Po omenjenem dogodku sta bila Škafar in Balažic zaradi »ilegalne dejavnosti« privedena pred pristojnega glavarja Czigány, ker pa konkretnih obremenjujočih dokazov niso našli, ju je ta spustil na prostost (SI_PAM/1692. TE 3. 80/1).

Južno območje Prekmurja so, kot smo že omenili, na začetku novembra 1918 zaznamovala nasilna dejanja podobnega značaja, kot so bila dejanja t. i. zelenega kadra na širšem območju Hrvaške in v Medmurju. V tem članku se bomo osredotočili na Beltince in njegovo ožjo okolico. Prej omenjeni Ivan Jerič se je s fronte vrnil v domače Dokležovje 4. novembra 1918 zjutraj, a ga je župan Beltincev, ki je izvedel za njegovo prispetje, že isti popoldan poklical na pomoč pri obvladovanju nemirne množice. Jerič je v Beltincih hitro ugotovil, da so bile na udaru predvsem trgovine v judovski lasti (brata trgovca Kaufmann sta ostala brez vseh artiklov), odtujevanja pa so se lotili v pretežni meri domačini. V primeru nekdanje trgovine Weiss (ki jo je malo pred tem kupil neki trgovec iz notranje Slovenije) je Jerič s prepričljivim govorom uspel zaustaviti nasilna dejanja, ki bi jih sicer izvedla skupina nezadovoljnih žensk. Naslednji dan pa je preprečil odgon živine iz grofčinega marofa. Jerič sicer ni bil navdušen nad načinom trgovanja, ki so ga izvajali trgovci judovskega porekla, vendar je prisilnemu odtujevanju odločno nasprotoval. Kljub temu so ga nekateri – iz škodoželjnosti ali nevednosti – predstavili kot enega tistih, ki je razgrajal v Beltincih, in se je le s težavo rešil pred skupino vojakov »narodne straže« iz Murske Sobote, ki jim je poveljeval nadporočnik Vilmoš Tkalecz, nekdanji učitelj in kantor v Črenšovcih ter poznejši namestnik ljudskega komisarja v času Madžarske sovjetske republike (*Tanácsköztársaság*) in ustanovitelj t. i. Murske republike (Jerič 2000, 40–42).

Pristojni glavar za okolico Beltincev János Czigány je višjim oblastem poročal o konkretnih kršitvah. Zapisal je, da so razgrajači v celoti uničili prostore in inventar notariata ter stanovanje notarja v Črenšovcih, kjer so iz tamkajšnje blagajne odtujili 40 tisoč kron gotovine. Vdrli so tudi v prostore notariata v Bratoncih, kjer so nasilno odprli blagajno, vendar tamkajšnja škoda ni bila takih razsežnosti kot v Črenšovcih (MNL ZML. IV. 404. b., 34780/1918). Časopisni viri so potrdili in dopolnili prej omenjene podatke. Poudarjeno je bilo, da so nasilneži v Beltincih izropali veletrgovca Ignaca Kaufmanna, njegovega brata Henrika Kaufmanna, ki je bil trgovec z usnjem, lastnika tamkajšnjega hotela Edeja Deutscha in lastnika pekarnice Julija Hackerja ter rabina beltinske judovske skupnosti Móra Grünwalda (*Egyenlőség* 1918, 6–7).

Veliki župan Zalske županije je zaradi omenjenih razgrajanj na območju Medmurja in dolnjelendavskega okraja razglasil ustanovitev naglega sodišča, ki je bilo pristojno tudi za beltinski okoliš. Poleg omenjene vojaške formacije pod vodstvom Tkalcza je z namenom normaliziranja stanja prišel v Prekmurje tudi bataljon s stotimi možmi pod vodstvom dveh nadporočnikov, Jenőja Sebestyéna in Ferenca Hollósa. Ta vojaška enota je po informacijah, ki izvirajo od podžupana Zalske županije Kolbenschlaga, z drastičnimi sredstvi vzpostavila red v »najbolj ogroženih naseljih dolnjelendavskega okraja«, predvsem na območju Beltincev. O intervenciji je na osnovi že omenjenih obvestil glavarja János Cigánya v pismu z dne 13. novembra 1918 zalski podžupan tako poročal na notranje ministrstvo:

Po vaseh so vzpostavili red, utišali prebivalstvo, pokradene stvari pa vrnili upravičenim lastnikom. Niso spregledali najinega napotila z gospodom nadžupanom, da naglo sodišče ni bil cilj, zgolj sredstvo, uporabljeno le v takem merilu, kot je to bilo potrebno zaradi vzpostavitve reda in pravičnosti ter predvsem kot drastično svarilo (MNL ZML. IV.433. 4442. 34780/918).

Komaj so se nemirne razmere umirile, je prišlo neposredno pred božičem leta 1918 do prve, z jugoslovanskimi političnimi in vojaškimi organi neuskalajene, zato tudi kratkotrajne zasedbe nekaterih naselij južnega Prekmurja s strani skupine vojakov, večinoma prostovoljcev iz vojaških enot, ki so 24. decembra zasedle Medmurje oz. Medžimurje. Za nekaj dni so bili s strani omenjene vojaške skupine, ki ji je poveljeval kapetan Jure Jurišić, zasedeni tudi Beltinci. Jurišičeva enota se je po zasedbi Dolnje Lendave in njene ožje okolice na božični dan dva dni pozneje, tj. 27. decembra 1918, napotila proti Murski Soboti. V manjših naseljih med obema okrajnima središčema niso bili deležni omembe vrednega odpora, zato so že okrog poldneva prispeli v Beltince. Tam je bila situacija nekoliko bolj zapletena, ker ko se je razširila novica o zasedbi Medmurja s strani Jugoslovancev, sta bili tja napoteni dve stotniji z območja Železne županije (iz Murske Sobotne). Vendar je do prihoda

Jurišičeve enote večina omenjenih madžarskih vojakov že zapustila Beltince, nekatere enote tudi širše območje Murske Sobotne. Po poročanju poveljnika enote madžarske vojske, ki je ostala v Beltincih, stotnika Nusala, je mogoče sklepati, da je v širši okolici Beltincev prišlo do manjših spopadov, ki naj bi terjali tudi človeške žrtve med vojaki. Do spopadov je v tistih dneh prihajalo tudi s skupino jugoslovanskih vojakov, ki je pod vodstvom (oz. s sodelovanjem) Jožefa Godine, nekdanjega podporočnika avstro-ogrske vojske, 24. decembra 1918 začasno zasedla rojstno vas omenjenega, Doljno Bistrico, ter sosednja naselja. Nusalove informacije bi se lahko nanašale na to. Poročilo zalskega podžupana Kolbenschlaga pa nedvoumno potrjuje, da je Jurišičeva vojaška enota 27. decembra 1918 Beltince zasedla, kjer so – pred odhodom v Mursko Soboto 28. decembra – tudi prenočili. Stotnik oz. kapetan Nusal je v svojem poročilu omenjal, da naj bi v Jurišičevo jugoslovansko vojaško enoto prisilno vključevali tiste domačine, ki so bili vojaški obvezniki (MNL OL. K 40. 1918. XVI. 69/1919-VIII).

Kapetan Jurišič se je 27. decembra 1918 v Beltincih sestel z odposlanecem murskosoboškega madžarskega vojaškega poveljništva, ki si je – tudi zaradi v javnosti prisotnih slovenskih ozemeljskih zahtev, ki so se nanašale na Prekmurje – želel pridobiti informacije glede konkretnih namer v primeru zasedbe mesta s strani Jugoslovancev, kajti madžarske državne in županijske oblasti ter višje vojaško poveljstvo jim niso posredovali nikakršnega navodila glede morebitnega ukrepanja v takem primeru. Jurišič je predstavnike območne murskosoboške madžarske vojaške oblasti pozval, naj njihove enote do naslednjega jutra, torej do 28. decembra 1918, zapustijo Mursko Soboto, kar se je tudi zgodilo. Tako je lahko poveljnik jugoslovanskih prostovoljcev 28. decembra 1918 brez večjih težav zasedel središče sosednjega okraja v Železni županiji (Slavič 1999, 251).

O tedanjih dogodkih v Beltincih (in Murski Soboti) je v svojem pismu spregovoril tudi poznejši zdravnik iz Stare Nove vasi (Ljutomerski okraj) Franjo Farkaš, ki je bil kot nižji oficir s strani mariborskega jugoslovanskega pešpolka napoten k jugoslovanskim vojaškim enotam ob reki Muri. Ker ni imel točnih podatkov o lokaciji enote, v katero je bil poslan, slišal pa je za prodiranje Jurišičeve skupine v južno Prekmurje, se je 27. decembra 1918 tudi sam napotil tja. Na cesti neposredno pred Beltinci je srečal tedanjega predsednika narodnega sveta v Ljutomeru Viktorja Kukovca, ki se je prav iz omenjenega prekmurskega naselja vračal na štajersko stran reke Mure. Kukovec je Frakaša informiral o razmerah v Beltincih. Povedal je, da v času njenega srečanja v naselju ni bilo večje vojaške skupine Madžarov niti Jugoslovancev, vedel pa je za prihod Jurišičeve enote, ki naj bi še isti dan prispela v Beltince (to se je pozneje tudi zgodilo). Farkaš je nato odšel v Beltince, kjer se je tudi sam prepričal o tem, da so nekateri vedeli za prihod Jugoslovancev in so jih pričakovali. Pogovarjal se je s prijaznim upraviteljem beltinske veleposesti

Zichyjev, ki ga je informiral o aktualnih razmerah v Beltincih. Farkaš je tam pričakal prihod Jurišičeve vojske, kateri se je pridružil, čeprav je bil formalno napoten v drugo enoto (SI_PAM/1692. TE 3. 129, 1–8).

V nasprotju z razmerami v Medmurju, kjer je madžarska vlada – predvsem zaradi okoliščin po letu 1848 ter na mednarodni ravni izražene zainteresiranosti hrvaškega političnega vrha za pridobitev omenjene regije – potihoma pristala na izgubo območja, so zasedbo južnega dela današnjega Prekmurja s strani vojaške enote kapetana Jurišiča madžarske državne in županijske oblasti ostro obsodile ter se glede tega pritožile pri nekaterih antantnih krogih. Zasedbo Medmurja in dela Prekmurja so označili za kršenje beograjske konvencije z dne 13. novembra 1918.¹ Z mednarodnopravnega vidika je bilo tedaj še iluzorno pričakovati, da bo začasna jugoslovanska zasedba Prekmurja dobila podporo antantnih sil, saj niti v okviru novonastale Kraljevine SHS in tedanjega slovenskega političnega vodstva – razen štajerskega narodnega sveta ter v okviru tega delujočega Matije Slaviča in generala Maistra – še ni bilo poenotene zahteve glede omenjenega območja. Kljub temu so nekateri upali, da bi zasedba lahko ostala trajna, kot je bila v primeru Medmurja. Mednje je sodil tudi Ivan Jerič, čeprav je v Ljubljani pri slovenski narodni vladi – kamor sta na pobudo beltinskega župnika Štefana Kūharja 13. decembra 1918 odšla skupaj z Mihaelom Kūharjem in prosila slovensko izvršno oblast za ukrepanje glede priključitve Prekmurja h Kraljevini SHS – doživel razočaranje zaradi precejšnjega nepoznavanja prekmurskih razmer in nezainteresiranosti nekaterih predstavnikov slovenskega političnega vodstva za pokrajino ob Muri. Ne glede na omenjeno slabo izkušnjo je Jerič najbrž upal v trajnost Jurišičeve zasedbe Prekmurja, ker se je z župnikom Štefanom Kūharjem v Beltincih 29. decembra 1918 pogovarjal o labilnih temeljih te zasedbe, pri čemer sta kot največjo težavo izpostavila prešibko vojaško moč okupacijske enote. Naslednji dan je Jerič v Murski Soboti govoril o tem tudi z Jurišičem, ki se prvotno z njim – sklicujoč se na ugodno situacijo v Medmurju – ni strinjal, pozneje je pa le šel v zaledje prosit za orožje in vojaško pomoč. Oboje je prišlo prepozno, ker so madžarske vojaške enote 3. januarja 1919 premagale Jurišičeve vojake v Murski Soboti (Jerič 2000, 55–56). V Beltincih, podobno kot v vseh oz. večini drugih začasno zasedenih prekmurskih naseljih, ni bilo bojev, saj se je nekaj članska jugoslovanska vojaška straža umaknila še pred prihodom Madžarov.

Ivan Jerič in njegovi ožji tovariši iz Beltincev ter njegove okolice so bili v zadnjih tednih leta 1918 izredno aktivni. Na shodu v Gornji Radgoni, ki ga je 26. decembra organiziral Narodni svet za Štajersko v podporo prekmurskim

1 Beograjska konvencija je po predhodnem pogovoru med vrhovnim poveljnikom antantnih sil za južnoevropsko območje Franchetom d'Espèreyem in predsednikom madžarske vlade Mihályem Károlyijem določila demarkacijsko črto (začasno mejo) na območju Prekmurja in Medmurja na reki Dravi. To je pomenilo, da sta obe omenjeni pokrajini v tistem obdobju *de jure* spadali pod Madžarsko (Romsics 2017, 393).

Slovincem (zato so to prireditve nekateri imenovali za prvi prekmurski tabor, čeprav je bil formalno izven območja Prekmurja), se je zbralo okrog tri tisoč ljudi, med njimi tudi Prekmurci z beltinskega območja ter najvidnejši predstavniki širše regije, na čelu z generalom Maistrom. Za voditelja (moderatorja) prireditve so zaprosili prav Jeriča, ki je to vlogo dobro opravil (Jerič 2000, 48–49). Na neformalnem sestanku predstavnikov prekmurskih Slovincov z generalom Maistrom po omenjenem shodu so se med drugimi dogovorili za zasedbo Prekmurja s strani vojaških enot pod poveljstvom generala Maistra, vendar je ta načrt poleg pomanjkanja vojaških enot in nekaterih drugih težav prekrizala prej omenjena nenačrtovana in neusklajena vojaška akcija kape-tana Jurišiča. V štiričlanski prekmurski delegaciji v Radgoni, ki se je pogo-varjala z generalom Maistrom, je bil tudi Jožef Škafar, trgovec iz Beltincev, ki bi naj s podporo komandanta slovenskih obmejnih enot v Mariboru postal župan omenjenega naselja v primeru zasedbe Prekmurja s strani Maistra (SI_PAM/1692. TE 3. 80).

4 Pestri dogodki v prvih mesecih leta 1919

Na začetku leta 1919 so se politične okoliščine (v veliki meri zaradi pričetka pariške mirovne konference) in razmere na terenu na območju Prekmurja hitro spreminjale. Jugoslovanska vlada in delegacija Kraljevine SHS sta se na mirovni konferenci poenotili glede zahteve pripadnosti Prekmurja k jugoslovanski državi, kar je vplivalo na razpoloženje določenega dela prekmurskega prebivalstva. Slednje je v okolici Beltincev ter v skrajnem zahodnem predelu murskosoboškega okraja (v okolici Cankove), kjer je bila slovenska narodna zavest izrazitejša, postalo vedno bolj jugoslovansko oz. slovensko usmerjeno, na območju pretežnega dela Goričkega ter v Murski Soboti, kjer je bila inteligenca (del nje pod okriljem v mestu dokaj močnih socialdemokratov) precej lojalna madžarski državi, pa so se pojavila javna nasprotovanja zoper jugoslovansko-slovenski teritorialni interes. Da bi preprečila morebitne dogodke, kot jih je povzročila začasna zasedba južnega Prekmurja v božičnem času leta 1918, se je madžarska vojaška oblast odločila za bolj čvrst obmejni obrambni sistem v širši regiji reke Mure, ki je – *de facto* (po zasedbi Medmurja) – postala demarkacijska črta oz. začasna meja, čeprav tega madžarska vlada ni uradno priznala. Tudi predstavniki antantnih držav se do tega niso opredelili. V prid obrambe zahodne madžarske državne meje je bilo na območju ob reki Muri tedaj nameščenih 2.500 vojakov. Vladni komisar za prekmurske Slovence in veliki župan Železne županije Béla Obal je v ta namen ustanovil tudi sklad, v katerega so vlagali predvsem premožne aristokratske družine in večja naselja (Zala 1919, 2). Poleg vojaškega dela obrambe, katere poveljstvo na čelu s podpolkovnikom Andrásom Habacherjem je bilo preneseno iz Nagykanizse v

Zalaegerszeg, so v okrajnih središčih na novo ustanovili oz. prenovili oddelke narodne straže, ki so jih glede poveljevanja tudi podredili omenjenemu vojaškemu poveljstvu. Beltinci takrat uradno oz. formalno še niso bili okrajno središče (to so postali, kot smo predstavili v prejšnjem poglavju, nekaj tednov pozneje, 15. marca 1919), vendar so kljub temu tudi tam organizirali prenovljeno narodno stražo. Tja sta bila razporejena dva oficirja s petdesetimi člani narodne straže (Zalai Hírlap 1919a, 2). Po poročanju županijskih medijev so to storili predvsem kot pozitivno gesto do slovenske skupnosti, najbrž z namenom, da se jo lažje obdrži v okviru madžarske države (Zalai Hírlap 1919b, 2).

Beltinci so – poleg že v prejšnjem poglavju obravnavanega samostojnega »slovenskega« okraja – tudi z vidika organiziranja regionalne oblike lokalne samouprave (županije) in avtonomije za prekmurske Slovence v okviru Madžarske predstavljali enega osrednjih krajev, kjer se je v januarju 1919 odvijalo več pomembnih dogodkov. Decembra 1918 in v začetku januarja 1919 je bilo eno od osrednjih političnih vprašanj na območju Prekmurja promocija in organiziranje samostojne slovenske županije, ki jo je na pobudo pristojnega vladnega komisarja Béle Obala v decembru potrdila madžarska vlada (MNL OL. K 27., 25. točka seje vlade z dne 6. 12. 1918). Med prekmursko inteligenco, vključno z večino duhovnikov slovenskega porekla (tudi Jožef Klekl starejši ga je prvotno podprl), je bil predlog samostojne županije na slovenski narodni osnovi deležen podpore. Najbolj so mu nasprotovali predstavniki novonastale socialdemokratske stranke v Murski Soboti (večina jih je bila slovenskega porekla), ki so bili v pretežni meri zagovorniki t. i. vendske teorije in so prekmursko slovensko identiteto razglašali za zgolj nekakšno etnološko-folklorno specifiko ob Muri živeče populacije. Tu velja poudariti, da predlagatelj in velik podpornik samostojne županije na slovenski narodni osnovi, vladni komisar Béla Obal (hkrati je bil tudi veliki župan Železne županije), ki je bil prav tako slovenskega porekla, in sicer iz Cankove, ni bil zagovornik vendske teorije, projekt samostojne regionalne samouprave pa je nedvomno podpiral zaradi težnje, da se območje obdrži v okviru madžarske države (Göncz 2021, 748–754).

Béla Obal je dobro vedel, da so na poglede in razpoloženje prekmurskega slovenskega življa v tistem obdobju najbolj vplivali duhovniki na območju Zalske županije oz. Beltincev. Prvenstveno so to bili rimskokatoliški župniki in nekateri kaplani, zato je – preden je s problematiko omenjene regionalne organiziranosti slovenske skupnosti stopil pred širše občinstvo 17. januarja 1919 v Beltincih – v jedilnici tamkajšnjega župnišča opravil pogovor z najbolj vplivnimi katoliškimi cerkvenimi voditelji tega območja (Muraszombat és Vidéke 1919a, 1–2). Po spominih Jožefa Klekla so bili na pogovoru prisotni tudi nekateri duhovniki z območja murskosoboške dekanije. Do sestanka je na pobudo Obala prišlo med 11. in 14. januarjem 1919 (točen datum v virih ni naveden). Iz vsebinsko precej odstopajočih Kleklovih spominov o omenjenem dogodku in poznejšega razpleta upravne organiziranosti na slovenski

narodni osnovi lahko ugotovimo, da je Obal zagovarjal upravičenost ustanovitve županije (in beltinskega okraja) na slovenski narodni osnovi, kar so nekateri prisotni duhovniki podprli, Jožef Klekl starejši, beltinski župnik Kühar in kaplan Lejko ter morda še kdo pa so tedaj že bili pripravljene kvečjemu podpreti klasično slovensko teritorialno avtonomijo po vzoru, kot jo je madžarska vlada v decembru 1918 ponudila rusinski narodni skupnosti. Kljub temu je vladni zastopnik Obal za organizacijo javnega shoda v Beltincih 17. januarja 1919 pooblastil domače duhovnike, beltinskega župnika Küharja ter oba kaplana, Štefana Lejka in Istvána Delija (MNL VaML. XIV.10., 27–28; SI_PAM/1692. TE 3. 116/1).

O načrtovani slovenski županiji, predlagani s strani vladnega komisarja Obala, na omenjenem sestanku na župnišču v Beltincih Jožef Klekl starejši ni želel razpravljati, ker ji je nasprotoval; to informacijo je nekaj let pozneje posredoval generalu Maistru (SI_PAM/1692. TE 3. 116/1). Župnik Štefan Kühar, ki je imel določene stike s slovensko deželno vlado, je sredi januarja pogojeval podporo morebitni slovenski avtonomiji s tem, da Prekmurje ne bo priključeno Kraljevini SHS. Prva prioriteta beltinskega župnika in njegovega kaplana Štefana Lejka je bila priključitev »Slovenske krajine« k novonastali jugoslovanski kraljevini. K tako močni odločnosti ga je nekaj dni pozneje še bolj spodbudilo pismo deželne vlade, v katerem so napovedali nedvoumno zavzetost jugoslovanske vlade in delegacije na mirovni konferenci za priključitev Prekmurja k jugoslovanski državi (ARS. AS-60. 364/1919).

Po sestanku na beltinskem župnišču so se duhovniki iz ožjega kroga »sodelavcev« Jožefa Klekla starejšega 14. januarja 1919 sestali še na njegovem domu v Črenšovcih, kjer so razpravljali zgolj še o slovenski avtonomiji. Župnik Štefan Kühar je pri tem zahteval, da se v zapisnik oz. deklaracijo o sprejeti odločitvi jasno zapiše, da avtonomijo v okviru Madžarske zahtevajo zgolj v primeru, če območje ne bo priključeno h Kraljevini SHS. Poznejše Kleklove izjave in pisanja ter potek dogodkov kažejo na to, da je najbolj jugoslovansko usmerjen ožji krog duhovnikov okrog starejšega Klekla (Štefan Kühar, Štefan Lejko, Jožef Klekl mlajši in morda še kdo od duhovnikov porabskih župnij) razpravo o avtonomni ureditvi prekmurske slovenske skupnosti (kot nekaj tednov prej tudi o županiji na slovenski narodni osnovi) dojemal zgolj kot taktiziranje, ker so tedaj že zelo verjeli v priključitev pokrajine h Kraljevini SHS. Druga skupina prekmurskih slovenskih duhovnikov – bogojinski župnik Ivan Baša, turniški župnik Jožef Sakovič in črenšovski župnik Jožef Čačič ter še nekateri – pa so dejansko podpirali slovensko oz. mursko županijo ter tudi prvotni načrt avtonomije. Z dopolnitvami, ki jih je po usklajevanju v Črenšovcih vnesel v osnutek najbrž Jožef Klekl starejši sam, pa se niso strinjali (SI_PAM/1692. TE 3. 116/1; Muraszombat és Vidéke 1919d, 2; Alsólendvai Híradó 1919, 2–3).

V precej protislovni situaciji, v analizo katere se v okviru tega referata ne bomo poglobljali, je 17. januarja 1919 v Beltincih prišlo do javnega shoda oz. ljudskega zborovanja. V dnevih pred tem dogodkom je bilo prisotno precejšnje agitiranje med prebivalstvom v okolici Beltincev, pa tudi širše. Nekateri so zagovarjali slovensko avtonomijo, določena skupina pa tudi odcepitev Prekmurja od Madžarske, predstavnik madžarske vlade Béla Obal pa je še vztrajal pri t. i. slovenski (murski) županiji. Večino Beltinčanov je najbrž zanimala tudi ustanovitev samostojnega okraja, kar bi naselju zagotovilo večje razvojne možnosti v primerjavi s soseščino ter s konkurenčnimi naselji. Zaradi odmevnosti dogodka se je omenjenega dne v Beltincih zbrala velika množica. Različni viri omenjajo od tri do deset tisoč udeležencev, torej lahko ugibamo, da je bilo v Beltincih prisotnih vsaj pet tisoč ljudi. Poleg številnega občinstva slovenskega predela Dolinske (ime za današnje južno Prekmurje s pretežno nižinskimi predeli), so bili na ljudskem shodu »uradno« prisotni tudi predstavniki 28 naselij in 6 notariatov, ki bi naj tvorili novo »slovensko oz. mursko« županijo, ter okrajni glavarji dolnjelendavskega, murkosoboškega in monoštrskega okraja in evidentirani okrajni glavar novega beltinskega okraja (János Czigány), kar je nakazovalo na to, da je bil namen pobudnika prireditve, vladnega komisarja Obala, promocija nove županije na slovenski narodni osnovi ter podpora tamkajšnjega prebivalstva samostojnemu beltinskemu okraju. Zaradi napetega vzdušja je na prireditvi prihajalo do nevšečnih situacij, ko so nekatere manjše skupine, kot v svojih spominih navaja Ivan Jerič lasten primer, načrtovano poskušale usmeriti pozornost in podporo prisotnih bodisi v eno ali drugo smer. Jeriča je župnik Kühar opozoril na pomembnost prireditve, zato je z nekaterimi narodno zavednimi kolegi pristopil k pripravi transparentov z besedilom, ki je zavračalo sleherno obliko reševanja organiziranosti in upravne ureditve prekmurskih Slovencev v okviru madžarske države (Jerič 2000, 66–70). Tovrstnih vplivov na oblikovanje razpoloženja prisotnih na ljudskem shodu v Beltincih je bilo seveda več. Posledično, kot se je ugotovilo v več analizah, ki so se nanašale na povzetek dogodkov v Beltincih 17. 1. 1919, predlagana in s strani madžarske vlade potrjena samostojna županija na slovenski narodni osnovi s središčem v Murski Soboti ni dobila pričakovane podpore (Kővágó 1964, 142–144; Kokolj & Horvat 1977, 280; Göncz 2001, 43–44.).

Svoj pogled na omenjeno prireditve in občutke v zvezi s tem je v pismu generalu Rudolfu Maistru nekaj let pozneje eden od udeležencev, Andrej Hozjan II iz Odrancev, povzel kot sledi (prisotna sta bila dva udeleženca z identičnim imenom iz iste vasi; avtor – ki je poudaril, da je predstavljena vsebina tudi stališče soimenjaka, ki je bil tedaj že pokojni – se je podpisal kot Andrej Hozjan II):

Ko je na koncu vojne leta 1918 razpadla Avstro-Ogrska in so se naši bratje Slovenci, Hrvatje in Srbi onkraj reke Mure združili v

okviru nove države Jugoslavije, smo tudi mi, zavedni prekmurski Slovenci, ki smo tedaj še bili pod Madžarsko, katera nas je želela potopiti v madžarsko morje, začeli živeti naše narodno življenje, da bi se tudi mi lahko pridružili našim bratom, ker je tudi nas slovenska mati rodila, zato smo agitirali za Jugoslavijo. Na začetku leta 1919 je prekmursko slovensko ljudstvo na shodu v Beltincih dne 17. januarja 1919, ki ga je sklical komisar Obal, jasno pokazalo svojo narodno držo. Ko nam je Obal dajal različne obljube, smo mu vsi odgovarjali, da ne potrebujemo nič madžarskega, ker je naše rešenje oz. izbira Jugoslavija. Ko je Obal predlagal, da vsi tisti, ki želijo ostati v madžarski državi, stopijo na njegovo desno stran, se nihče ni premaknil, kričali pa smo vsi parolo »živela Jugoslavija«. Po tem je množico nagovoril Mihael Erjavec iz Bratoncev ter pozval ljudi, da se ne damo s strani Madžarov preslepiti, ampak se moramo združiti z našimi brati, ker smo enakovredni Slovenci, zato je naše mesto v Jugoslaviji. Tudi on je pozval prisotne, da tisti, ki so za Jugoslavijo, stopijo na njegovo desno stran, tisti, ki so za Madžarsko, pa na levo stran. Tamkajšnje ljudstvo je stopilo na njegovo desno stran in kričalo: »Živela Jugoslavija!« Nato se je Erjavec pomešal med množico, da ga Madžari ne bi ujeli zaradi jugoslovanske agitacije. Po tem dogodku smo vse do meseca maja ljudstvo navduševali za Jugoslavijo in agitirali za to (SI_PAM/1692. TE 3. III. 3/130-2).²

Ivan Jerič je glede beltinskega shoda zapisal, da je, ko je videl ogromno množico, tamkajšnji župnik Štefan Kühar (čepprav sam ni šel na prireditev) vplivnega Mihaela Erjavca iz Bratoncev prosil, naj bo pripravljen usmerjati potek dogodkov, če bi se razvnele strasti. Jerič je poudaril, da so bili na prireditvi prisotni predstavniki oblasti ter tudi žandarji in večje število vojakov. Po njegovih spominih so bili tedaj v Beltincih tudi zagovorniki slovenske županije in avtonomnega koncepta, vendar se niso oglašali. Dveh tedaj najbrž najbolj vplivnih osebnosti med ljudstvom v širši okolici Beltincev, župnikov Jožefa Klekla starejšega in Štefana Küharja, ni bilo med množico, čepprav jih je vladni komisar Obal baje poimensko povabil. Jerič je še poudaril, da so prireditev zaznamovali podporniki priključitve prekmurskih Slovencev k Jugoslaviji ter da so zaradi tega v dneh po javnem shodu predstavniki oblasti ostro nastopili proti nekaterim posameznikom, za katere so menili, da so bili med agitatorji pri izražanju podpore Kraljevini SHS (Jerič 2000, 59; 66–70).

2 Nekateri deli oz. besede v citiranem pismu so bili napisani v prekmurskem narečju, toda ker izvirno besedilo tudi sicer vsebuje veliko slovničnih napak, sem stavke, z ohranitvijo vseh vsebinskih sporočil in poudarkov, pripravil za objavo v pogovorni slovenščini – avtor članka (L. G.).

O stanju v Beltincih in okolici je Jerič teden po ljudskem shodu poročal tudi komandirju jugoslovanske obmejne straže v Ljutomeru stotniku Jakobu Sagadinu³ ter ga obvestil o zapiranju organizatorjev prireditve oz. javnega shoda, kar bi se naj dogajalo vsakodnevno. Kot povračilni ukrep zoper shoda v Beltincih bi naj neka madžarska vojaška enota 19. januarja 1919 celi dan obstreljevala Bakovce, naselje v bližini Beltincev (ki je sicer spadalo v Železno županijo), kjer so župana vasi tako hudo ranili, da je nesrečnež nekaj dni pozneje podlegel poškodbam. Dan pozneje so v Bratoncih prijeli 30 oseb, ki so jih povezali z dogodki v Beltincih, kar je Jerič v omenjenem pismu ocenil kot grobo dejanje oblasti, ki so ga izvajali na narodnostni osnovi. Ker bi naj bilo med revnejšimi prebivalci Odrancev največ narodno zavednih Slovencev, ki so potencialno lahko bili prisotni na javnem shodu v Beltincih, so v omenjenem naselju madžarski represivni organi nasilno pobrali največ hrane in oblek v okolici (ARS. AS-60. IV. in V., 353/1919).

Lokalni madžarski tednik *Muraszombat és Vidéke* je o beltinskem ljudskem shodu poročal zelo redkobesedno, podarili so predvsem to, da na njem »ni bilo odločanja o pripadnosti območja k Jugoslaviji« (Muraszombat és Vidéke 1919b, 3–4). To so zapisali kot odziv na delno izkrivljene članke osrednjih slovenskih in madžarskih časopisov, od katerih so nekateri povzeli informacije »dopisnika« iz Prekmurja, češ da čeprav so prekmurski Slovenci jasno izrazili svojo voljo glede državne pripadnosti, jih jugoslovanske in slovenske pokrajinske oblasti puščajo na cedilu. Budimpeštanski dnevnik *Az Újság* je poročal o tem, da so »udeleženci ljudskega shoda v Beltincih pregnali vladnega komisarja Obala ter se opredelili za priključitev k Jugoslaviji« (*Az Újság* 1919, 3). Kljub napetemu stanju na prireditvi do takih incidentov, kot so v nekaterih časopisih neutemeljeno poročali, ni prišlo. Drži pa, da so lokalni madžarski časopisi beltinsko prireditev prezrli predvsem zaradi neugodnega razpleta dogodkov za madžarsko stran.

V prvih mesecih leta 1919 je z območja Beltincev na štajersko stran reke Mure odšlo več zavednih pripadnikov slovenske narodne skupnosti, ki so bili aktivni pri omenjenih dogodkih ali pa so jih s tem – upravičeno ali ne – povezale pristojne madžarske oblasti. Tam so bili v stalnih stikih z narodnimi sveti in drugimi političnimi dejavniki v Ljutomeru in Mariboru, povezovali pa so se tudi v t. i. legijo, ki si je zadala za nalogo »borbo za osvoboditev Prekmurja«. Nekateri so bili tudi politično zelo aktivni. Ker tedaj še ni bilo spodbudnih novic z mirovne konference glede morebitne priključitve Prekmurja h Kraljevini SHS (bile so zgolj neformalne obljube), tudi slovenska narodna vlada je bila glede tega precej negotova, neugodna politična situacija na Madžarskem

3 Nekaj tednov po zasedbi Prekmurja s strani jugoslovanske vojske 12. avgusta 1919 je bil kapetan Sagadin nastavljen za komandirja obmejne enote na prekmurski strani, s sedežem v Murski Soboti.

pa se je vedno bolj stopnjevala, se je med tistimi Prekmurci, ki so se začasno zadrževali v okolici Ljutomera, ter nekaterimi političnimi aktivisti in strokovnjaki na štajerski strani oblikovala skupina, ki se je 7. marca 1919 odpravila v Beograd k jugoslovanski vladi, da bi jo seznanila z razmerami v Prekmurju ter prosila za še bolj odločen nastop Kraljevine SHS glede priključitve Prekmurja k jugoslovanski državi. V omenjeni delegaciji so bili iz širše okolice Beltincev oz. tedaj nastajajočega novega »slovenskega« okraja Ivan Jerič, Joško Godina, Mihael Kühar in frančiškanski redovnik beltinskega porekla Florencij Forjan. Od vlade in njenega predsednika Protića so dobili dodatne obljube in zagotovila, da bo jugoslovanska mirovna delegacija storila vse za priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS (ARS. AS-60; Jerič 2000, 72–74).

Kar se tiče različnih oblik upravno-lokalne in upravno-regionalne organiziranosti na slovenski narodni osnovi za prekmurske Slovence v obdobju od decembra 1918 do poletja 1919, ki jih je predlagala madžarska vlada in drugi pristojni organi, lahko ugotovimo, da so bili – razen samostojnega beltinskega okraja – vsi drugi predlogi neuspešni. Na to sta najbolj vplivala dva dejavnika. V tedanjih zelo zapletenih in negotovih političnih in socialnih okoliščinah sta bila odločilna precejšnja nezainteresiranost ter prešibka podpora tamkajšnjega prebivalstva (iz različnih razlogov so bili tako Slovenci kot tudi tisti bolj madžarsko usmerjeni precej indiferentni ali so predlaganim rešitvam javno nasprotovali). Kot dodatno zaviralno okoliščino je treba omeniti ustanovitev Madžarske sovjetske republike 21. marca 1919, kar je v marsičem spremenilo družbene in politične procese v tedanji, že tudi do takrat nestabilni ter s strani vojaštva sosednjih držav in antante delno zasedeni madžarski državi. Slednje je tudi slabo vplivalo na realizacijo predloga slovenske avtonomije, ki ga je predlagal vladni komisar Béla Obal (Göncz 2021, 776–782).

Beltinci s svojo ožjo okolico, pa tudi območje celotnega novoustanovljenega beltinskega okraja, bi bili sestavni del načrtovane Murske (slovenske) županije in avtonomnega slovenskega območja, če bi se katera od njih dejansko uveljavila. Z različnimi dogovori, posvetovanji in drugimi aktivnostmi v zvezi z omenjenimi načrti se, razen s tistimi, ki so se zgodili v Beltincih in smo jih že omenili, v okviru tega referata ne bomo ukvarjali. Omenimo pa, da je sombotelski škof János Mikes v prvih dneh meseca februarja 1919 obiskal Prekmurje z namenom, da umiri strasti v župnijah z večinskim slovenskim življem, ki so glede pastoralnega vodenja sodili v njegovo pristojnost oz. pod okrilje sombotelske škofije, ter da se seznanijo s stališčem ljudstva glede morebitnih teritorialno-organizacijskih sprememb in ostalimi zadevami, povezanimi z verskim življenjem prekmurskih Slovencev. Kljub temu, da je bila večina prekmurskih Slovencev in prebivalstvo Beltincev zelo vernih, je tamkajšnji župnik Štefan Kühar zaradi občutnega protimadžarskega razpoloženja večje skupine občanov odsvetoval predhodno načrtovan prihod škofa Mikesa v Beltince

(podobno je bilo tudi v Turnišču). Predlog oz. stališče beltinskega župnika je škof sprejel in Beltincev tedaj ni obiskal (Muraszombat és Vidéke 1919c, 3).

Kar se tiče strankarsko politične opredeljenosti prebivalstva v Beltincih in njegovi okolici, lahko z gotovostjo trdimo, da je bila večina zaradi slabe obveščenosti nezainteresirana, tisti, ki so se zanimali za tovrstno politično udejstvovanje – v nasprotju z Mursko Soboto, kjer so spomladi 1919 večinoma prevladovali socialno-demokratski interesi in stališča, ter Doljno Lendavo, kjer so bili v ospredju predstavniki stranke t. i. malih posestnikov – pa so pretežno podpirali stranke, ki so naslavljale in zagovarjale krščanske in socialne vrednote. V omenjenem obdobju (v prvih mesecih leta 1919) je bila v Prekmurju v ospredju strankarska politika, ker so bile za 10. april razpisane parlamentarne volitve na Madžarskem (do tega sicer zaradi že prej omenjenega preobrata in v dokaj čudnih okoliščinah ustanovljene Madžarske sovjetske republike ni prišlo). Strankarsko usmerjenost slovenskega prebivalstva v okolici Beltincev in njihovo krščansko-demokratsko naravnost potrjuje pismo Vilmoša Tkalcza z dne 12. marca 1919 njegovemu nadrejenemu, vladnemu komisarju Béli Obalu. Tkalecz, ki je takrat zagovarjal socialnodemokratske interese in za njih agitiral, je tri dni pred uradno ustanovitvijo novega beltinskega okraja v vlogi enega vodilnih predstavnikov murskosoboškega slovenskega vladnega komisariata (*de facto* namestnika Béle Obala) obiskal Jánosa Czigány, v. d. okrajnega glavarja v Beltincih, in po pogovoru z njim glede strankarske orientiranosti beltinskega okoliša v pismu poročal svojemu nadrejenemu. Med drugimi je zapisal:

Danes sem bil v Beltincih, kjer sem se z glavarjem Jánosom Czigányom pogovarjal o prihajajočih volitvah. Po njegovem mnenju je na območju Zalske županije, kjer živi prebivalstvo slovenske narodnosti (to je širša okolica Beltincev – op. a.), možno pričakovati izvolitev zgolj kandidata krščansko-socialne stranke. Jaz sem mu povedal, da bomo mi lahko podprli kvečjemu kandidata stranke malih posestnikov (*kisgazdapárt*), krščanskega socialista v nobenem primeru ne. Namreč, če bi krščanski socialisti kandidirali za poslanca katerega od tamkajšnjih duhovnikov, bi to za to območje predstavljalo najslabšo in najbolj neposrečeno možno varianto. Proti temu se moramo boriti (MNL OL. K 40., 1919. XII., 82).

5 Obdobje Madžarske sovjetske republike in Murske republike

V zadnjem poglavju članka bomo zgolj povzeli najpomembnejše dogodke in informacije, ki se nanašajo na Beltince in beltinski okraj in so se zgodili v 133 dnevih pod vodstvom oz. diktaturo madžarske komunistične stranke med 21.

marcem in 1. avgustom 1919. Zaradi tradicionalnega konflikta med dvema največjima mestoma Zalske županije, ki je bil do določene mere konstantno prisoten že več desetletij, je nova komunistična oblast odločila, da se v primeru omenjene županije ustanovita dva direktorija (ravnateljstva) županijskega ranga, ki bosta pooblaščenca za izvajanje dejavnosti regionalnega pomena ter bosta koordinirala in nadzorovala delovanje okrajnih, občinskih in krajevnih direktorijev in odborov. Beltinski okraj je bil dodeljen t. i. severnemu direktoriju Zalske županije, ki je imelo sedež v Zalaegerszegu, center južnega županijskega direktorija pa je bil upoštevaajoč število prebivalcev v največjem mestu županije Nagykanizsa oz. Veliki Kaniži (Paksy 2020, 35). Glede delovanja nove oblasti oz. morebitnih njenih okrajnih in krajevnih organov v Beltincih ni omembe vrednih informacij (niti virov), zato se s te plati ne bomo poglobljali v analize. Delovanja, kot je bilo v tistih tednih zaznano v bližnjih tradicionalnih okrajnih centrih, v Dolnji Lendavi in Murski Soboti, v Beltincih najbrž ni bilo, kar je lahko povezano s tem, da je tedaj tam najpomembnejša naloga že bila vzpostavitev operativnega delovanja novoustanovljenega okraja, vendar se je zaradi spremenjenih družbenopolitičnih okoliščin tudi pri tem zatikalo. Drug razlog bi lahko iskali v močni naravnosti določenega dela prebivalstva v okolici Beltincev k priključitvi območja k jugoslovanski državi. O visoki stopnji slovenske narodne zavesti v beltinskem okolišu je Béli Obalu, tedaj že ljudskemu komisarju za Slovensko krajino, v pismu z dne 31. marca 1919 pisal okrajni notar v Beltincih Lajos Bosnyák. Potožil se je, da so po oktobrskih revolucionarnih dogodkih na Madžarskem in po dejanjih, ki so temu sledili, prebivalci na območju njegovega (beltinskega) notariata postali zelo »jugoslovansko orientirani« in se želijo priključiti h Kraljevini SHS. Zaradi po njegovem radikalne spremembe njihove identitete so do njega, madžarsko čutečega notarja, postali odklonilni, kar ga je spodbudilo k temu, da je prosil za premestitev na notariat pri Sombotelu (MNL VaML. XVI 1 b/2. 801–150, 239).

V nekajdnevnem obdobju Murske republike, ki jo je – prvenstveno v izogib obtožbam in zaplembi premoženja zaradi koruptivnih dejanj na položaju namestnika ljudskega komisarja (največ jih je bilo v povezavi s tihotapstvom) – ustanovil Vilmoš Tkalecz, je vanjo spadalo tudi območje beltinskega okraja. Vendar so po mnenju vladnega političnega pooblaščenca madžarske sovjetske oblasti za beltinski okraj, po poreklu pravoslavnega Srba Jánosa oz. Ivana Pandurovića, tamkajšnji ljudje o Tkalčevi »republikli« že v času njenega obstoja govorili kot o »pustolovskem dejanju«. Po tem lahko sklepamo, da v Beltincih posebnega navdušenja za Tkalčevo Mursko republiko ni bilo. Na koncu članka bomo še zgolj predstavili takratno situacijo v Beltincih in njegovi okolici na osnovi že omenjenega poročila tedanjega vladnega političnega pooblaščenca za omenjeno naselje in beltinski okraj. Pandurović je zapisal, da se je popoldne 30. maja 1919 v Beltincih pojavila stotnija puškomitraljezcev

Tkalčeve vojaške enote, njen komandir pa je od tam prisotnih vojakov, ki so bili v sestavi oddelka za obrambo državne meje, zahteval, da položijo orožje. Skupina vojakov omenjenega oddelka je pred naseljem položila orožje ter odšla v Mursko Soboto, druga skupina pa tega ni storila in je pred »vojsko« Murske republike pobegnila proti Dolnji Lendavi. Večina prebivalcev Beltincev po mnenju vladnega pooblaščenca ni bila obveščena o ustanovitvi in dogodkih v zvezi z Mursko republiko, na osnovi površnih informacij je skupina tistih, ki so o tem kaj vedeli, menila, da ne gre za resno dejanje. Dne 31. maja se je skupina vojakov iz kontingenta Murske republike, ki so prejšnji dan prišli v Beltince, odpravila v sosednje vasi, kjer so iskali t. i. rdečegardiste, torej vojake Madžarske sovjetske republike. Naslednji dan, 1. junija, je večina vojakov Tkalčeve vojske odšla iz Beltincev, tja pa je namesto njih še isti večer prišla precej manjša skupina vojakov-stražarjev (štela naj bi vsega 10–12 ljudi), ki so imeli nalogo ohraniti oblast Murske republike v Beltincih. Maloštevilna vojaška skupina v Beltincih je 2. junija 1919 uspela zgolj za kratek čas zaustaviti prodirajočo »regularno« vojaško enoto, ki je bila ena od štirih večjih skupin, ki so jih madžarske oblasti poslale z namenom zadušitve Murske republike. Številčna moč slednjih je hitro postala odločujoča, kar je še isti dan pomenilo konec oblasti Murske republike v Beltincih (MNL OL. K 148. 733. D. 603.1., 1919-1-1168). Trditve Pandurovića potrjuje tudi uradno poročilo pristojnega poveljništva vojaške armade Madžarske sovjetske republike, iz katerega izvemo, da je – po sicer intenzivnem predhodnem načrtovanju – vojaško operacijo v Beltincih proti tamkajšnji skupini vojakov Murske republike 2. junija 1919 uspešno izvedel I/47 bataljon druge armadne oblasti, ki je v kratkotrajni borbi ob 11.50 uri zasedel Beltince. Nekaj ur pozneje so bili uspešni tudi pri zaustavitvi protinapada premagane vojaške skupine (HL. MTK 53. 1–5. 6. 1919, 53/1–3, 100/5). Pandurović je glede poznejših dogodkov v Beltincih v citiranem poročilu še zapisal, da se je tam po 4. juniju 1919 ustalila konstantna vojaška enota, ki je skrbela za normalizacijo razmer na območju okraja. Nekaj pristašev Murske republike so prijeli, jih zaslišali, vendar večjih kazni v zvezi s tem v Beltincih ni bilo. Pozneje je bila situacija v naselju in okolica mirna, izstopajočih dogodkov (razen kršitev zaradi tiho-tapstva) ni bilo do konca obstoja Madžarske sovjetske republike (1. 8. 1919).

Nato je sledilo naslednje veliko poglavje v zgodovini naselja, zasedba Prekmurja s strani vojske Kraljevine SHS 12. avgusta 1919 v skladu s sklepom Vrhovnega sveta mirovne konference, pet dni pozneje, 17. 9. 1919, pa množično praznovanje omenjenega dogodka ter predaja oblasti s strani vojaške uprave civilnemu komisarju, kar se je dogajalo prav v Beltincih. A to je že druga zgodba ...

Literatura in viri

- Alsólendvai Híradó, 1912a. Az alsólendvai járás kettéválasztása – Zalabaksa, vagy Belatincz?. *Alsólendvai Híradó* 17 (29), 21. 7. 1912.
- Alsólendvai Híradó, 1912b. Értekezlet a Lendvai járás kettéválasztása ügyében. *Alsólendvai Híradó* 17 (30), 28. 7. 1912, 1–2.
- Alsólendvai Híradó, 1912c. Kettéválasztják az alsólendvai járást. *Alsólendvai Híradó* 17 (37), 15. 9. 1912, 2.
- Alsólendvai Híradó, 1919. A vend autonómia. *Alsólendvai Híradó* 24 (10), 9. 3. 1919, 2–3.
- ARS. AS-60 – Arhiv Republike Slovenije. Prekmurje (ARS. AS-60). Škatle IV. in V. Pismo slovenske deželne vlade župniku Štefanu Küharju z dne 20. 1. 1919. 364/1919.
- ARS. AS-60. IV–V. Pismo generala Maistra slovenski narodni vladi z dne 17. 3. 1919. brez št.
- ARS. AS-60. Prekmurje IV. in V. Pismo Ivana Jeriča z dne 24. 1. 1919 stotniku oz. kapetanu Jakobu Sagadinu, poveljniku obmejne vojaške straže v Ljutomeru v zvezi z dogodki v povezavi s shodom v Beltincih.
- Az *Újság*, 1919. Bellatincz a délszlávokhoz csatlakozott. *Az Újság* 17 (20), 23. 1. 1919.
- Egyenlőség, 1918. A forradalom szenvedései. Belatincz. *Egyenlőség* 37 (48), 30. 11. 1918.
- Fényes, E., 1851. *Magyarország geographiai szótára*. I.kötet. Kozma, Pest.
- Göncz, L., 2001. *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendava.
- Göncz, L., 2021. Načrt avtonomne in upravne organiziranosti Slovenske krajine v obdobju Károlyijeve ljudske republike (od novembra 1918 do marca 1919). *Studia Historica Slovenica* 21 (3), 727–788.
- HL – Hadtörténelmi Levéltár, Budapest – Vojni arhiv, Budimpešta. MTK 53. Hadművelleti, hírszerző, tüzérségi osztály 1919. június 1.-5., 53/1-3 mapa. Poročilo II. armadne oblasti o položaju v Beltincih. 100/5.
- Jerič, I., 2000. *Moji spomini*. Zavod sv. Miklavža, Murska Sobota.
- Kokolj, M. & Horvat, B., 1977. *Prekmursko šolstvo*. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Kövágó, L., 1964. *A magyarországi délszlávok 1918-1919-ben*. Akadémiai Kiadó, Budimpešta.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára – Madžarski osrednji državni arhiv (v nadaljevanju MNL OL). Miniszterelnökségi levéltár – Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárca nélküli miniszter – Arhiv predsednika Vlade; Kabinet ministra, pristojnega za pripravo samoodločb na Madžarskem živečih narodov (v nadaljevanju: K 40). Poročilo poveljnika madžarske vojaške enote, ki je ostala na območju ob reki Muri o zasedbi Beltincev s strani Jugoslovanov dne 27. 12. 1918. 1918. XVI. 69/1919-VIII.
- Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára – Madžarski državni arhiv, Arhiv Železne županije (v nadaljevanju: MNL VaML). Fond dokumentov Jožefa Klekla. Odgovori na obtožbo (v nadaljevanju: XIV.10.).

- Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára – Madžarski državni arhiv, Arhiv županije Zala (v nadaljevanju: MNL ZML). Zala Vármegye Alispánjánk iratai – Dokumenti podžupana Zalske županije (v nadaljevanju: IV. 404. b.). Pismo glavarja dr. Jánosa Czigány, pristojnega za okoliš Beltincev v okviru dolnjelendavskega okrajnega glavarstva (št. pisma: 8/918). 34780/1918.
- Magyar Paizs, 1913. Új járás Zalamegyében. *Magyar Paizs* 14 (31), 31. 7. 1913, 4.
- MNL OL. Elnöki iratok – Dokumenti predsedniškega kabineta. K 148. 733. D. 603.1. Poročilo Jánosa Pandurovicsa oz. Pandurovića ljudskemu komisarju za notranje zadeve z dne 29. 6. 1919. 1919-1-1168.
- MNL OL. K 40. 1918. XI. Pismo Lajosa Ostffy-ja, velikega župana Železne županije madžarskemu notranjemu ministru z dne 7. 11. 1918. 732.
- MNL OL. K 40. 1919. Različni dokumenti. XII/ brez št.. Pismo Vilmoša Tkalcza vladnemu komisarju in velikemu županu Železne županije Béli Obalu z dne 12. 3. 1919 v zvezi s pripravami na državnozbornske volitve. 82.
- MNL OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek – Zapisniki vladnih sej (K 27). Zapisnik seje vlade z dne 6. 12. 1918. Sklep v okviru 25. točke dnevnega reda v zvezi z ustanovitvijo samostojne slovenske županije.
- MNL VaML. Vas vármegye Direktórium. Általános iratok 1919. XVI 1 b/2. 801-150. Pismo notarja Lajosa Bosnyáka z dne 31. 3. 1919. ljudskemu komisarju Obalu in direktoriju Železne županije.
- MNL ZML. IV. 402. a. Sklep o ustanovitvi Beltinskega okraja. Zapisnik št. 719 s seje Županijske skupščine Zalske županije z dne 9. 9. 1912. Sklep št. 14717/1912.
- MNL ZML. IV. 433. Egyedi iratok gyűjteménye – Zbirka specifičnih dokumentov. 4442 – Medmurje in revizija; 1809 – Muraközre és Vendvidékre vonatkozó iratok 1918–1919 – Dokumenti za Medmurje in Slovensko krajino.
- MNL ZML. IV.433. Pismo podžupana Zalske županije Kolbenschlaga z dne 13. 11. 1918 notranjemu ministru. 4442. 34780/918.
- MNL ZML. V. 1607c. Uredba notranjega ministra št. 128360/III. a. 1913 o ustanovitvi Beltinskega okraja. 2869.
- MNL ZML. V. 1607c. Obvestilo o sklepu županijske skupščine št. 8257/ni.1919, v zvezi z ustanovitvijo Beltinskega okraja, št. škatle 77. 2869.
- Muraszombat és Vidéke, 1919a. A jövő feladatai. *Muraszombat és Vidéke* 35 (1), 19. 1. 1919, 1–2.
- Muraszombat és Vidéke, 1919b. Már megint hazudtak Laichbabán. *Muraszombat és Vidéke* 35 (2), 26. 1. 1919, 3–4.
- Muraszombat és Vidéke, 1919c. Püspöklátogatás. *Muraszombat és Vidéke* 35 (4), 9. 2. 1919, 3.
- Muraszombat és Vidéke, 1919d. Helyreigazítás. *Muraszombat és Vidéke* 35 (5), 16. 2. 1919, 2.
- Paksy, Z., 2020. A Tanácsköztársaság Zalaegerszegen. V Z. Paksy (ur.) *Tanácsköztársaság Zala megyében*. Magyar Nemzeti Levéltár, Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg.
- Pokrajinski arhiv Maribor (v nadaljevanju: SI_PAM) SI_PAM/1692. TE 3. Pismo dr. Franja Farkaša z dne 16. 4. 1924 Božidarju Severju v zvezi z obdobjem začasne zasedbe južnega Prekmurja s strani vojaške enote kapetana Jurišiča, št. pisma 129. 1–8.

- Romsics, I., 2017. *Magyarország története*. Kossuth Kiadó, Budimpešta.
- Szabályrendeletek*. Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára 16 (1919), 1. 3. 1919, 3559/eln.
- SI_PAM/1692. TE 3. Pismo Jožefa Škafarja generalu Maistru z dne 28. 3. 1924. 80/1.
- SI_PAM/1692. TE 3. Pismo Pavla Horvata iz Bratoncev generalu Maistru spomladi 1924, št. pisma 128.
- SI_PAM/1692. TE 3. Pismo Jožefa Klekla z dne 15. 5. 1924 generalu Maistru. 116/1.
- SI_PAM/1692. TE 3. Pismo Andreja Hozjana II. z dne 19. 4 1924 generalu Maistru. III. 3/130-2.
- Slavič, M., 1999. *Naše Prekmurje*. Pomurska založba, Murska Sobota.
- Vályi, A., 1796. *Magyar Országnek Leírása. I. kötet*. a' Királyi Universitásnak betűivel, Buda.
- Zala, 1919. Megvédjük határainkat a jugoszlávok ellen. *Zala*. 46 (9), 12. 1. 1919, 2.
- Zalai Hírlap, 1918a. Muraköz – külön vármegye. *Zalai Hírlap* 6 (288), 18. 12. 1918, 1.
- Zalai Hírlap, 1918b. A Muraköz és a vendvidék biztosítása Magyarország részére. *Zalai Hírlap* 6 (290), 20. 12. 1918, 1–2.
- Zalai Hírlap, 1919a. A zalamegyei nemzetőrség újjászervezése. *Zalai Hírlap*. 7 (8), 11. 1. 1919, 2.
- Zalai Hírlap, 1919b. A zalamegyei nemzetőrség újjászervezése. *Zalai Hírlap* 7 (19), 24. 1. 1919, 2.
- Zrinyi, K., 1912a. Az alsólendvai járás kettéválasztása: Zalabaksa, vagy Belatincz?! *Alsólendvai Híradó* 17 (29), 21. 7. 1912, 1.
- Zrinyi, K., 1912b. Az alsólendvai járás kettéválasztása. *Alsólendvai Híradó* 17 (31), 4. 8. 1912, 1.
- Zrinyi, K., 1912c. Az alsólendvai járás kettéválasztása. *Alsólendvai Híradó* 17 (35), 1. 9. 1912, 1–2.

A Historical Overview of Beltinci Through Turmoil (October 1918 to the Yugoslav Occupation of Prekmurje)

Abstract

Beltinci, historically designated as a market town, emerged as the third-largest settlement in early 20th-century Prekmurje, establishing itself as one of the most influential economic and cultural hubs of the region. It also stood out as a prominent centre within Hungary's Zala County, where the majority of the population spoke Slovene. Given Beltinci's comprehensive role, the local population ardently sought an elevated administrative status during the Austro-Hungarian era. After years of concerted efforts, this aspiration was realised shortly before Prekmurje's annexation to the Kingdom of the SHS. The new district should have been established during the few months of the Hungarian Soviet Republic (Tanácsköztársaság), which was far from easy, yet it was not retained by Yugoslav authorities after August 1919. Throughout the interwar period, Beltinci and its environs were predominantly part of the Lower Lendava district. After the Second World War, the area was incorporated into the Murska Sobota district as part of a local government reform.

The paper briefly summarises crucial events leading to the formation of the Beltinci District from 1912 until its formal establishment in March 1919. The focal point shifts to the post-World War I period, delving into the national consciousness of Beltinci's inhabitants. Numerous accounts attest that, before Prekmurje's annexation to the Kingdom of the SHS, the local community was among the most nationally conscious segments of the Prekmurje Slovenes. Notably, Beltinci hosted key figures in Prekmurje's history during this time, contributing significantly to the region's statehood after 1919. The paper presents the most outstanding events of the period of turmoil (from late October 1918 to Prekmurje's occupation by the Yugoslav army in August 1919), particularly the unstable weeks of November 1918, important political events and meetings in Beltinci in January 1919, and the tumultuous weeks during the existence of the Hungarian Soviet Republic.

Keywords: Slovene national identity, Beltinci District, Ivan Jerič, Štefan Kühar, Beltinci rally, District Governor, Hungarian Soviet Republic